

G. Kruseman en S. J. van Ooststroom

1 Inleiding

Tijdens een onderzoek dat wij sedert enige tijd instellen naar de in Nederland in wilde staat voorkomende meidoornsoorten ontvingen wij van de redactie van dit tijdschrift het verzoek onze bevindingen voor dit speciale nummer op schrift te stellen. Wij hebben aan dit verzoek voldaan, zij het met enige aarzeling. Hoewel namelijk menigeen de indruk moet hebben dat onze inheemse meidoorns toch wel goed bekend zijn, blijkt het al spoedig dat op een aantal punten de details nog onduidelijk zijn. Vooral als wij letten op de grote variabiliteit die bijvoorbeeld wordt aangetroffen bij de soort die bij ons het meest voorkomt, nl. *Crataegus monogyna* Jacq., de eenstijlige meidoorn. Of als het er om gaat uit te maken of een bepaald individu met enigszins afwijkende, tussen twee soorten min of meer intermediaire kenmerken eventueel als een hybride van deze soorten kan worden beschouwd.

2 Aantal soorten in Nederland

Er zijn tot nu toe in Nederland drie in het wild voorkomende meidoornsoorten aangetroffen. Twee hiervan, de een- en de tweestijlige worden in alle recente flora's vermeld. De derde, die nog geen Nederlandse naam bezit, maar die wij in navolging van de Denen en Zweden de koraalmeidoorn zouden willen noemen kan als resultaat van ons onderzoek aan dit tweetal worden toegevoegd. Hun wetenschappelijke namen luiden respectievelijk *Crataegus monogyna* Jacq., *C. laevigata* (Poiret) DC. en *C. calycina* Peterm.

Raadplegen wij de oudere Nederlandse flora's, zo bijvoorbeeld die van De Gorter (1767, 1781), of die van Van Hall (1825), dan zien wij dat daarin merkwaardigerwijs slechts één meidoornsoort voor ons land wordt vermeld onder de naam *Crataegus oxyacantha* L. De Gorter (1767) zegt dat deze soort voorkomt "aan de kanten van de Velden en Hoven, en in de Wildernissen op veel plaatsen" wat hij in 1781 vervangt door "in de Wildernissen op veele plaatsen, ook in de Duinen bij Overveen en Westershout en op het Hoogveld bij den Haarlemmer hout". Ook Van Hall (1825) geeft op dat de door hem ver-

melde meidoornsoort "aan wegen en in heggen op zeer vele plaatsen" wordt gevonden.

Toetsen wij deze opgaven aan wat wij over het voorkomen bij ons van de meidoornsoorten nu en in vroegere jaren weten, dan is het zonder meer duidelijk, dat zij althans grotendeels betrekking moeten hebben op wat wij momenteel de eenstijlige meidoorn, *Crataegus monogyna* Jacq. noemen en juist niet op de veel zeldzamere tweestijlige soort, die tot voor kort in de Nederlandse flora's meestal *C. oxyacantha* L. werd genoemd. Vanwaar deze verwarring? Een opmerking over de nomenclatuur dezer soorten, over hun wetenschappelijk botanische naamgeving, moet dit duidelijk maken.

3 Nomenclatuur

Zoals hiervoor werd opgemerkt wordt in de oudere Nederlandse flora's slechts één *Crataegus* soort opgegeven onder de naam *C. oxyacantha* L. Ook Linnaeus vermeldt in de in 1753 verschenen eerste druk van zijn *Species Plantarum* — het overzicht van alle hem tot dat jaar bekende plantesoorten — behalve enige andere *Crataegus* soorten die hier buiten beschouwing kunnen blijven, slechts *C. oxyacantha*. Latere auteurs, zowel hier te lande als elders hebben deze naam nu eens voor de eenstijlige, dan weer voor de tweestijlige meidoorn gebruikt of wel voor beide tegelijk. In navolging van Jacquin (1775), die zowel de een- als de tweestijlige soort kende, uitvoerig beschreef en voortreffelijk afbeeldde (fig. 1), werd veelal voor de eerstgenoemde de naam *C. monogyna* Jacq. en voor de tweede de naam *C. oxyacantha* L. gebezigd, waarbij dank zij Jacquins tekst en plaat geen twijfel bestaat wat men onder *C. monogyna* had te verstaan. Het gebruik van de naam *C. oxyacantha* voor een bepaalde soort bleef echter aan twijfel onderhevig, daar het immers allerminst zeker was dat hiermede door Linnaeus de tweestijlige meidoorn was bedoeld. Het herbarium van Linnaeus bevat onder de naam *Crataegus oxyacantha* een tweetal exemplaren (fig. 2), die eerder tot de een- dan tot de tweestijlige soort behoren en de door hem gegeven citaten geven ook weinig opheldering. Zou *C. oxyacantha* de juiste naam voor de eenstijlige meidoorn zijn, dan zou de tweestijlige

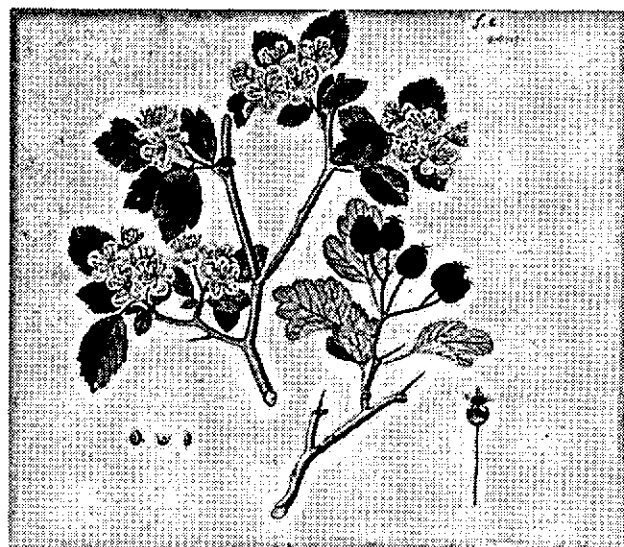
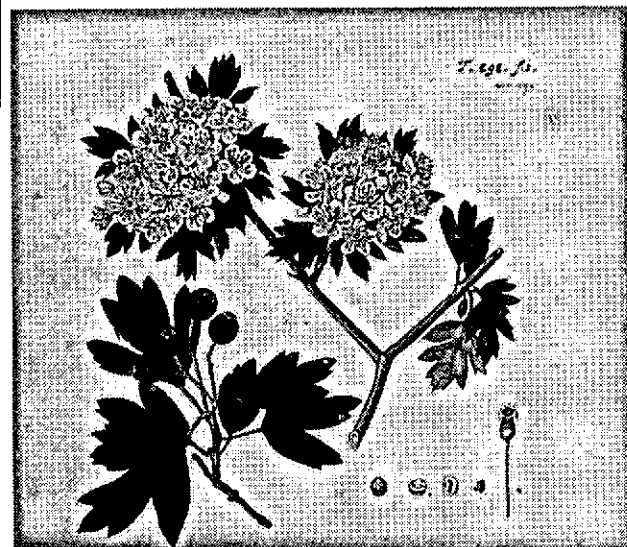

Fig. 1. De afbeeldingen van *Crataegus monogyna*, links en *C. laevigata* (*C. oxyacantha*), rechts, bij Jacquin, *Flora Austriacae*, etc.

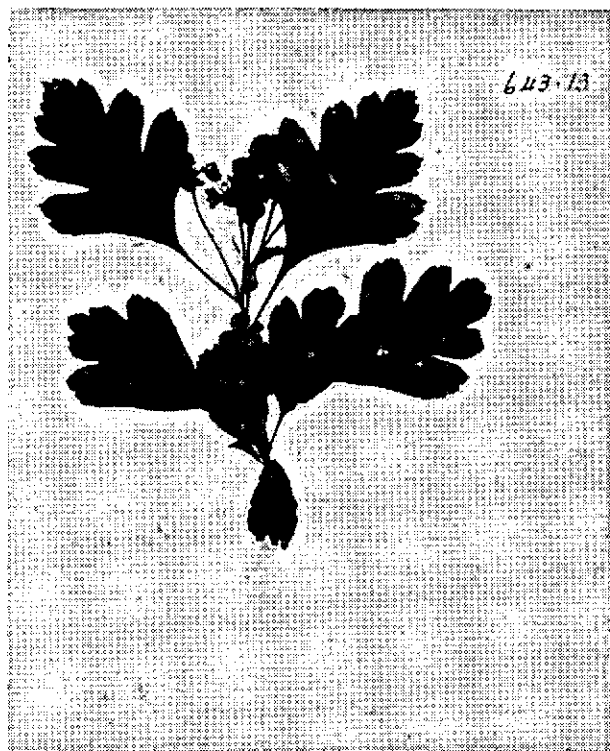

Fig. 2. De exemplaren van "*Crataegus oxyacantha*" in het herbarium van Linnaeus; naar microfoto's.

Fig. 3. De afbeelding van *Crataegus monogyna* (*C. oxyacantha*) in de Flora Batava.

een andere naam moeten dragen. Verschillende auteurs die dit inzagengingen voor de tweestijlige soort de naam *C. oxyacanthoides* Thuillier (1799) gebruiken. Nu is echter intussen gebleken, dat er nog een oudere naam voor deze soort bestaat, nl. *Mespilus laevigatus* Poiret (1798). De internationale nomenclatuurcode schrijft nu voor dat het epitheton *laevigata*, als zijnde het oudste, voorrang heeft boven *oxyacanthoides*, zodat de correcte naam voor de tweestijlige meidoorn dan *Crataegus laevigata* (Poiret) DC. (1825) moet luiden. Franco (1967), die het geslacht *Crataegus* voor de Flora Europaea (1968) bewerkte, maakt hierop opmerkzaam en stelt bovendien voor om de Linnaeaanse naam *Crataegus oxyacantha* als een nomen ambiguum te beschouwen. De naam *C. laevigata* wordt thans ook in de Nederlandse flora gebruikt, het eerst door Van Ooststroom (1973).

De eerste, die bij ons op de verschillen tussen de een- en tweestijlige meidoorn wees, was Van Hall (1827). Hij noemt de hier te lande het meest voorkomende eenstijlige soort *Crataegus oxyacantha* en de tweestijlige *C. oxyacanthoides*. In de Flora

Fig. 4. De afbeelding van *Crataegus laevigata* (*C. oxyacanthoides*) in de Flora Batava.

Batava (Van Hall, 1828) herhaalt hij dit en geeft van beide een afbeelding (fig. 3 en 4).

4 *Crataegus calycina* in Nederland gevonden

In 1964 publiceerde mejuffrouw Bakker een artikel waarin zij mededeelde, dat in het noorden van Drente een bastaard van *C. laevigata* (zij spreekt van *C. oxyacantha*) met een nog niet eerder in Nederland aangetroffen soort, nl. *C. calycina* zou voorkomen. Dit deed natuurlijk onmiddellijk de vraag rijzen of *C. calycina* zelf ook bij ons zou kunnen worden gevonden, wat wel waarschijnlijk was. Door allerlei werkzaamheden moest deze vraag voorlopig onbeantwoord blijven. Toen wij echter met ons *Crataegus*-onderzoek een aanvang hadden gemaakt en wij ons ervan op de hoogte hadden gesteld, hoe *C. calycina* van de beide andere soorten was te onderscheiden, bleek al spoedig dat in het Rijksherbarium diverse in Nederland gevonden exemplaren konden worden aangewezen die zeker tot *C. calycina* behoren. Hierbij bleek dat de tweede van ons deze soort zelf in 1949 al op de Sint Pietersberg had gevonden

en haar voor een "vreemde" *C. monogyna* had aangezien. De oudst bekende vondsten in Nederland bleken al te dateren van 1872 bij Winterswijk en van 1893 bij Zwolle.

5 Determinatietabel der soorten

1a Bladen (fig. 5, a-b) van de korte bloeiende takjes in omtrek elliptisch of meestal omgekeerd eirond, meestal kort 3- of soms 5-lobbig, met gezaagde lobben, zelden niet gelobd. Steunblaadjes aan de bloeiende takjes onregelmatig gezaagd. Stijlen meestal 2, soms 3, zelden 1 tweespletige stijl. Vrucht met 2, soms met 3 stenen, zelden met 1 steen, ellipsoïdisch tot bolvormig, donkerrood, gekroond door de aangedrukte kelkbladen die even lang als breed of meer breed dan lang zijn

1. *C. laevigata*

1b Bladen van de korte bloeiende takjes in omtrek eirond of breed eirond tot ongeveer ruitvormig, met de grootste breedte onder of in het midden, meestal aanzienlijk dieper ingesneden, tot op $\frac{3}{4}$ van de afstand tussen rand en middennerf, soms nog dieper. Steunblaadjes al of niet getand. Stijl meestal 1. Vrucht meestal met 1 steen; kelkbladen meestal meer lang dan breed

2

2a Bladlobben alleen bij hun top gezaagd of geheel gaafrandig (fig. 5, d-f). Steunblaadjes der bloeiende takjes gaafrandig. Vrucht breed langwerpig, ellipsoïdisch of ongeveer bolvormig, donker- tot helderrood, gekroond door de aangedrukte kelkbladen

2. *C. monogyna*

2b Bladlobben ook verder naar beneden gezaagd (fig. 5,c). Steunblaadjes der bloeiende takjes gezaagd. Vrucht ellipsoïdisch tot ongeveer bolvormig, donkerrood (of bij de ondersoort *calycina* koraalrood), gekroond door de aangedrukte (of bij de ondersoort *calycina* rechtopstaande) kelkbladen

3. *C. calycina*

6 De Nederlandse soorten

6.1 *Crataegus laevigata* (Poiret) DC. (1825), tweestijlige meidoorn

Crataegus laevigata (Poiret) DC. is bij ons weinig variabel en zeer goed te kennen aan de betrekkelijk kleine, ondiep gelobde bladen der korte loten. De soort komt, zoals het kaartje (fig. 6) aangeeft, bij ons vrijwel uitsluitend voor in de oostelijke helft van het land en in het zuiden, en wel in het Drentse, Gelderse, Subcentreupe, Fluviatiele en Kempenense district, zoals ten dele ook reeds Sloff en Van Soest (1938) vermeldden, en voorts in Zuid-Limburg. Zij is veel minder algemeen dan *C. monogyna* en wordt ook veel minder aangeplant in heggen e.d.

Alle Nederlandse exemplaren behoren tot de typische ondersoort, subsp. *laevigata*, volgens Franco (1968) als volgt gekenmerkt: bladen ca. 15-35 mm

lang, weinig behaard of vrijwel kaal, zonder haarbosjes in de nerfoksels aan de onderzijde; kelkbladen breed driehoekig, ongeveer even lang als breed (of breder); hypanthium kaal; vrucht 8-10 mm lang, bolvormig. Deze ondersoort is algemeen in het westelijk deel van het verspreidingsgebied van de soort en in het laagland, d.w.z. in Noordwest-Europa. De andere door Franco onderscheiden ondersoort, subsp. *palmstruchii* (Lindm.) Franco heeft gemiddeld grotere bladen, 30-50 mm lang, die meer behaard zijn op de nerven aan de onderzijde en haarbosjes in de nerfoksels dragen; de kelkbladen zijn langer, tot tweemaal zo lang als breed; het hypanthium is behaard; de vrucht is 10-12 mm lang en ellipsoïdisch. Zij is algemeen in het oostelijk deel van het verspreidingsgebied van de soort doch werd intussen ook in België ontdekt (Lawalrée, 1966).

6.2 *Crataegus monogyna* Jacq. (1775), eenstijlige meidoorn

Deze soort komt algemeen voor door het grootste deel van het land, hetzij wild hetzij gekweekt, voornamelijk in heggen. Wij hebben de indruk dat vooral oudere heggen voornamelijk uit deze soort bestaan. In het oosten van het land en vermoedelijk ook elders haalt de plattelandsbevolking nog steeds - dit bleek bij navraag hier en daar in Twente - zijn meidoorns voor de heggen uit het wild.

C. monogyna vertoont een grote variabiliteit in velerlei kenmerken, zo bijvoorbeeld in de vorm en de grootte der bladen, in de tanding der bladlobben, in de grootte van de bloemen, in de beharing van het hypanthium en in de vorm, grootte en kleur van de vruchten. Nader onderzoek dient nog uit te maken hoe deze variabiliteit te interpreteren valt en of de te onderscheiden vormen van enige taxonomische waarde zijn. Het valt buiten het bestek van dit artikel om hierop verder in te gaan; trouwens ons onderzoek hierover verkeert nog maar in het beginstadium.

Franco onderscheidt bij *C. monogyna* een zestal ondersoorten. Vier hiervan bewonen arealen die ver van ons land verwijderd zijn; van de twee overige, subsp. *monogyna* en subsp. *nordica* Franco is de laatstgenoemde de ondersoort van het laagland van Noord- en Midden-Europa en het ligt voor de hand dat deze bij ons wordt gevonden, wat ook werkelijk het geval is. De meeste der in de Nederlandse herbaria aanwezige exemplaren behoren er zonder twijfel toe. Franco (1968) onderscheidt beide als volgt: subsp. *nordica*: Bladen (3-) 5-7-lobbig, groot (30-50 x 18-40 mm), met grijsachtige onderzijde, hun steel 20-25 mm. Hypanthium behaard. Vrucht 8-10 mm, diep rood. subsp. *monogyna*: Bladen 3 (-5)-lobbig, kleiner (25-35 x 25-35 mm), met lichtgroene onderzijde, hun steel 5-15 mm. Hypanthium kaal of vrijwel kaal. Vrucht 6-9 mm, donkerrood.

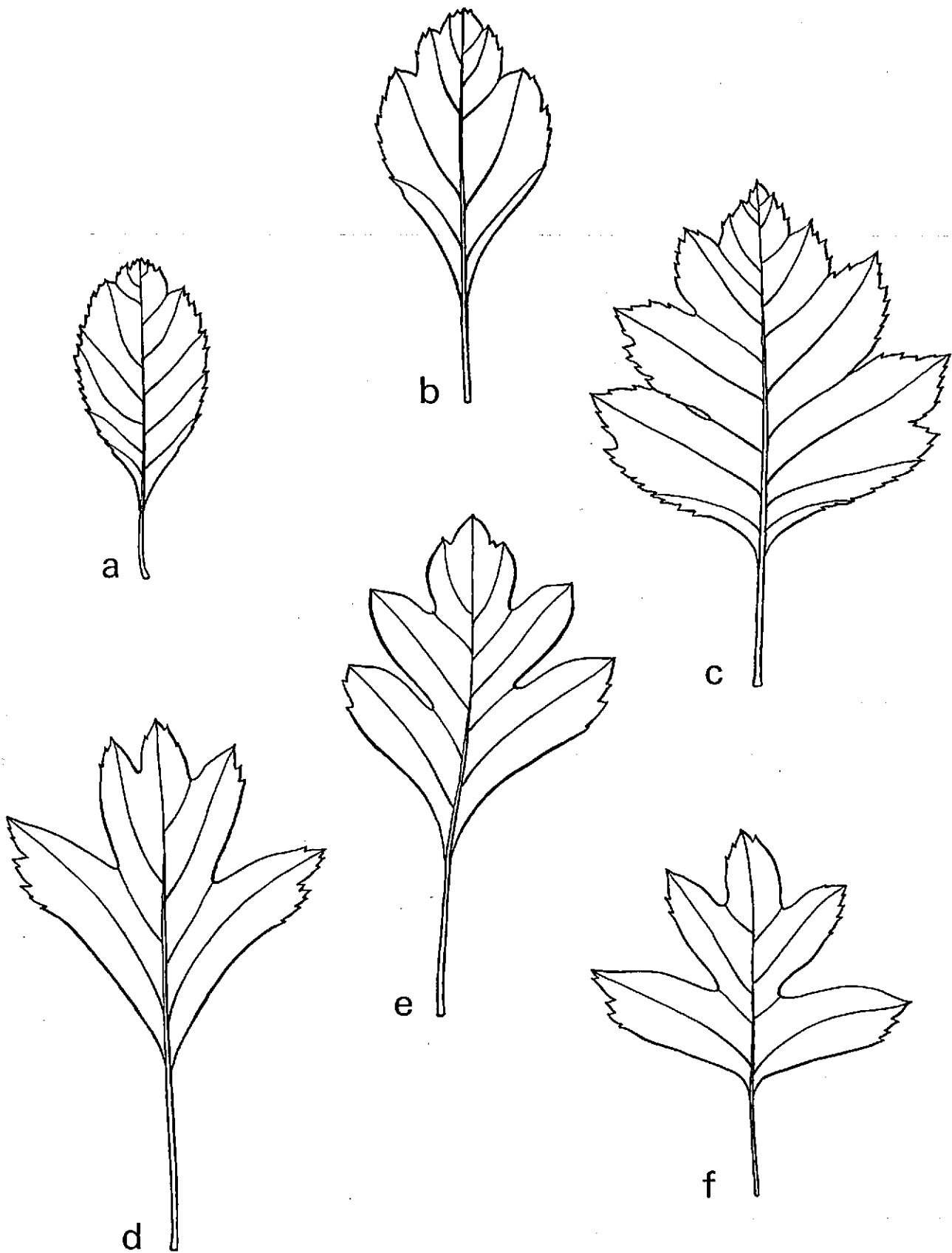

Fig. 5. a-b: Bladen van *Crataegus laevigata*; c: blad van *C. calycina*; d-f: bladen van *C. monogyna*.
 Ongeveer natuurlijke grootte.

Behalve planten met een duidelijk behaard hypanthium worden bij ons ook vaak exemplaren aangetroffen met een kaal hypanthium. Zulke exemplaren komen echter wat de overige kenmerken betreft beter overeen met subsp. *nordica* dan met typische *monogyna* en wij zouden ze daarom toch liever tot de eerstgenoemde ondersoort willen rekenen. Deze opvatting wordt gesteund door het feit dat Franco van subsp. *monogyna* opgeeft dat deze voorkomt van Frankrijk tot de zuidelijke Oekraïne en submontaan is, zodat Nederland buiten het aeraal van deze ondersoort valt.

Ook deze kwestie dient nog, zoals duidelijk zal zijn, nader te worden onderzocht.

6.3 *Crataegus calycina* Peterm. (1849), koraalmeidoorn

Dit is de zeldzaamste van onze drie meidoorns. Men krijgt de indruk dat deze soort hoofdzakelijk voorkomt (fig. 7) in het Fluviaatle district in de oostelijke helft van het land, hoewel er ook vondsten bekend zijn uit het Drentse (Diever), het Gelderse (Winterswijk) en het Krijtdistrict (Sint Pietersberg).

Bij deze soort worden twee ondersoorten onderscheiden, subsp. *calycina* en subsp. *curvisepala*

(Lindm.) Franco, waarvan alleen de laatstgenoemde bij ons is gevonden. Franco onderscheidt beide als volgt:

subsp. *calycina*: Vrucht langwerpig cilindervormig, helderrood, gekroond door de min of meer rechtopstaande kelkbladen.

subsp. *curvisepala*: Vrucht ellipsoïdisch tot ongeveer bolvormig, donkerrood, gekroond door de teruggeslagen kelkbladen.

De eerste komt volgens Franco voor van Noordwest- en Midden-Europa, oostelijk tot oostelijk Roemenië, de tweede in Zuid-Zweden, Zuid-Noorwegen en Zuid-Finland en door oostelijk Midden-Europa tot Zuid-Rusland en westelijk Bulgarije. Dit laatste klopt niet met onze Nederlandse vondsten; intussen blijkt de subsp. *curvisepala* echter ook in Denemarken, Noord-Duitsland en België te zijn gevonden!

7 Bastaarden

Bij het bestuderen van het in Nederland verzamelde materiaal treft men af en toe exemplaren aan die doen vermoeden dat het bastaarden zijn. Het meest wordt zonder twijfel de bastaard *Crataegus laevigata* x *C. monogyna* (*C. x media* Bechst.) gevonden, voorname-

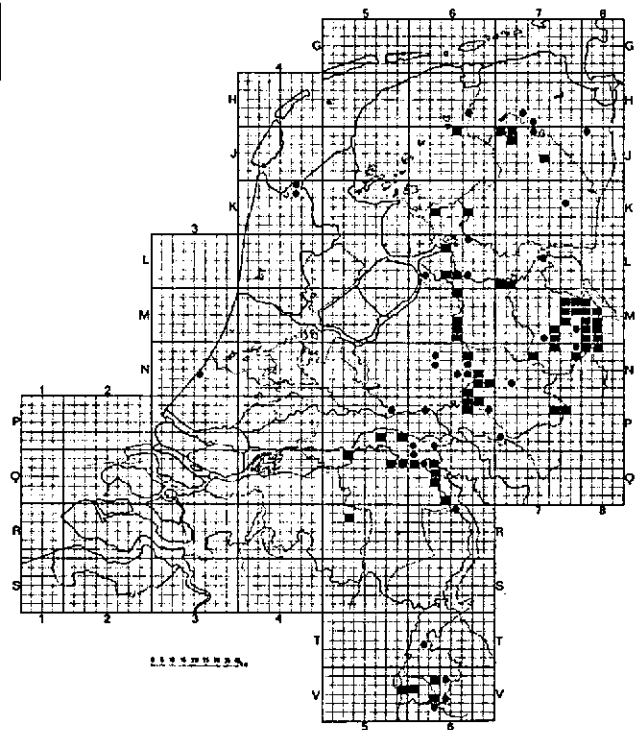

Fig. 6. Verspreiding van *Crataegus laevigata* in Nederland, uitsluitend gebaseerd op herbariummateriaal in het Rijks-herbarium en op recente vindplaatsgegevens. De punten hebben betrekking op vondsten van vóór 1950, de blokjes op die van 1950 en later.

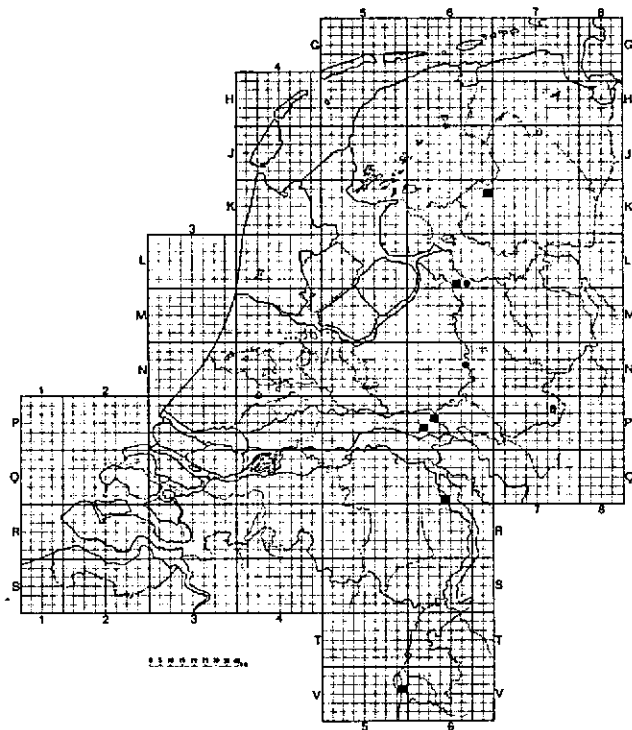

Fig. 7. Verspreiding van *Crataegus calycina* in Nederland. De punten hebben betrekking op vondsten van vóór 1950, de blokjes op die van 1950 en later.

lijk in het gebied waar beide oudersoorten voorkomen, dus in de oostelijke helft van het land en in het zuiden. Doch ook in het westen des lands vindt men exemplaren die sterk aan deze bastaard doen denken. De Wever, die eerst (1916) vermoedde dat genoemde bastaard in Zuid-Limburg zou voorkomen, geeft hem later (1932) met zekerheid daarvan op.

Verder werden enige malen exemplaren gevonden, die hoogstwaarschijnlijk als *Crataegus calycina* x *C. monogyna* (*C. x kyrtostyla* Fingerh.) kunnen worden beschouwd, eveneens hoofdzakelijk in het gebied waar beide oudersoorten groeien. Er zijn echter ook exemplaren van Vogelenzang en het Linschoterbos, die sterk aan deze bastaard doen denken.

Ten slotte werd de vermoedelijke bastaard *Crataegus calycina* x *C. laevigata* (*C. x schumacheri* Raunk.) op de Sint Pietersberg gevonden, vlak bij een exemplaar van *C. calycina*.

8 Cultuurvariëteiten

In niet al te oude heggen en in pas geplante bosjes, plantsoenen, parken en tuinen worden diverse cultuurvariëteiten van *Crataegus* aangetroffen. Vele hiervan bloeien zeer fraai met witte of roze, al of niet gevulde bloemen, doch geven vaak geen of weinig vruchten. Wij zullen op deze cultivars niet nader ingaan. Wie gegevens hierover wil hebben zij verwezen naar artikelen van o.a. Venema (1939), Boom (1965) en Grootendorst (1967). Ook voor talrijke andere hier te lande in cultuur zijnde *Crataegus* soorten kan naar deze literatuur worden verwezen.

9 Literatuur

- Bakker, J. G. 1964. Enige aantekeningen over het geslacht *Crataegus* L. in Nederland. *Gorteria* 2 (5): 55-59.
- Boom, B. K. 1965. Nederlandse Dendrologie, ed. 5.
- Candolle, A. P. de. 1825. *Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis*, 2.
- Franco, J. do Amaral. 1967. *Crataegus*, in V. H. Heywood, *Notulae systematicae ad Floram Europaeam spectantes*. Feddes Rept. 74: 25.
- Franco, J. do Amaral. 1968. *Crataegus*, in Flora Europaea, ed. Tutin c.s., 2: 73-77.
- Gorter, D. de. 1767. *Flora Belgica*.
- Gorter, D. de. 1781. *Flora VII Provinciarum Belgii Foederati indigena*.
- Grootendorst, H. J. 1967. *Crataegus*, Keuringsrapport etc. *Dendroflora* 4: 18-29.
- Hall, H. C. van. 1825. *Flora Belgii Septentrionalis* 1.
- Hall, H. C. van. 1827. Tweede nalezing op de *Flora Belgii Septentrionalis*. *Bijdr. tot de Natuurk. Wetensch.* 2 (1): 110-124.
- Hall, H. C. van. 1828. *Flora Batava* 5.
- Jacquin, N. J. 1775. *Florae Austriacae etc.* 3.
- Lawalrée, A. 1966. *Crataegus palmstruchii* Lindm. (*Mespilaceae*) en Belgique. *Bull. Jard. Bot. Etat Bruxelles* 36: 397-398.
- Linnaeus, C. 1753. *Species Plantarum*.
- Oostroom, S. J. van. 1973. In Heukels-Van Oostroom, *Flora van Nederland*, ed. 17.
- Petermann, W. L. 1849. *Deutschlands Flora*.
- Poiret, J. L. M. 1798. In Lamarck, *Encyclopédie Méthodique* 4 (2).
- Sloff, J. G. en J. L. van Soest. 1938. Het fluviaatiele district in Nederland en zijn flora. *Ned. Kruidk. Arch.* 48: 199-265.
- Thuillier, J. L. 1799. *La flore des environs de Paris*.
- Venema, H. J. 1939. Revisie der in Nederland gekweekte *Crataegus*soorten. *Jaarb. Ned. Dendrol. Ver.* 14: 63-70.
- Wever, A. de. 1916. Lijst van wildgroeïende en eenige gekweekte planten in Z.-Limburg. *Jaarb. Natuurhist. Gen. Limb.* 1916: 5-96.
- Wever, A. de. 1932. De Zuid-Limburgsche flora. *Winst en Verlies over 1922-1932*. *Natuurhist. Maandbl. Limb.* 21: 58-60.